

ПРИНЦИПИ ВИБОРЧОГО ПРАВА ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ

Вибори – один з найважливіших інститутів демократії. Уся система представницьких органів влади в Україні ґрунтується на засадах виборності. Вибори є вихідним принципом організації державного механізму й системи місцевого самоврядування. Як слушно зазначає Г. Майер, це “єдиний акт, у якому політична воля народу безпосередньо втілюється у владні політичні структури, найважливіший і єдиний акт, за яким народ може визначати, до того ж в обов’язковій з позиції права формі, державну волю” [3, с. 121].

Вибори мають глибокі історичні корені на території України. За сучасних умов вони є необхідним атрибутом життя суспільства, характеризують ступінь демократизму державного режиму і становлять собою основну форму волевиявлення народу.

Слід зазначити, що міжнародне право також приділяє значну увагу питанням виборів і виборчому процесу. Принципи виборчого права сформульовані у низці міжнародних угод та інших правових документів. Україна є стороною всіх найважливіших міжнародно-правових актів, що стосуються прав людини (зокрема політичних) й забезпечення їх реалізації. До таких актів належать:

- Загальна декларація прав людини (1948 р.);
- Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (1950 р.);
- Міжнародний пакт про громадянські й політичні права (1966 р.);
- Декларація Міжпарламентського союзу про критерії вільних і чесних виборів (1994 р.).

Усі міжнародні угоди згідно зі ст. 9 Конституції ратифікує Верховна Рада України. Зазначені міжнародні акти й Основний Закон закріплюють наступні засади демократичних виборів: а) вибори – вільні, справедливі, періодичні; б) виборче право – загальне, рівне, пряме; в) голосування – таємне, добровільне, особисте.

Виборчі закони України, базуючись на міжнародних стандартах, закріплюють такі принципи виборчого права в Україні: а) вільних виборів; б) загального виборчого права; в) рівного виборчого права; г) прямого виборчого права; д) таємного голосування; е) добровільності участі у виборах; є) особистого голосування.

Якщо здійснити порівняльний аналіз українського законодавства з міжнародними стандартами, можемо зробити висновок, що міжнародні засади й принципи знайшли відбиття в політико-правовому забезпеченні виборчого процесу в Україні. Проте їх реалізація на практиці спонукає до подальшого вдосконалення процесу правового регулювання виборів. У чинному виборчому українському законодавстві існує певна невідповідність задекларованих демократичних принципів виборів їх реальному застосуванню під час виборчого процесу [6, с. 164].

На сьогоднішній день, з урахуванням перехідного характеру політичної системи України надзвичайно актуально провести ретельне теоретико-наукове дослідження не лише тих чи інших принципів виборчого права, а й того, в який спосіб вони гарантуються в Україні й наскільки дійовими є правові інститути, покликані забезпечувати їх реальне запровадження.

Серед науковців, які досліджували дану проблематику, можна назвати В.В. Кравченка [5], Ю.Б. Ключковського [7] та ін. Висвітлення змісту і способів гарантування базових принципів виборчого процесу є досить актуальним і цікавим завданням, що стоїть перед сучасною наукою конституційного права й державного будівництва в Україні. Тому мета даної статті – дослідити правове регламентування, зміст і практичну реалізацію принципів як фундаментальних засад виборчого процесу в Україні [8, с. 12-19].

Принцип рівності виборчого права належить до групи базових і має дві сторони – формальну й матеріальну. Формальний аспект означає, що кожен виборець має один голос і всі громадяни беруть участь у виборах на рівних підставах. Б.А. Страшун зазначає, що цей принцип є одним з найважливіших проявів конституційно гарантованої рівності громадян і забезпечується наявністю у кожного виборця такої ж кількості голосів, як і в інших виборців [4, с. 335]. Матеріальний аспект рівності виборців полягає у вимозі, щоб кожен голос був максимально рівним.

У сучасній юридичній літературі можна знайти декілька визначень принципу рівності. На думку К.В. Арановського, він виражається в тому, що кожен громадянин, який бере участь у виборах, однаковою мірою впливає на їх результат, що закон не надає переваг жодному з кандидатів і не встановлює для них обмежень [1, с. 298, 299].

Принцип рівності виборчого права знайшов своє відбиття й на рівні чинного українського виборчого законодавства. Закон “Про вибори Президента України” містить таке положення: “Вибори Президента України є рівними: громадяни України беруть участь у виборах на рівних засадах. Кожний громадянин України на виборах Президента України має один голос” [2; 2004. – №20-21. – Ст. 291]. У Законі України “Про вибори народних депутатів України” проголошено, що “вибори депутатів є рівними: громадяни України беруть участь у виборах депутатів на рівних засадах. Кожний виборець на виборах депутатів має один голос. Усі кандидати у народні депутати України мають рівні права і можливості брати участь у виборчому процесі” [2; 2005. – №38-39. – Ст. 449]. Закон України “Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів” також визначає, що “місцеві вибори є рівними. Громадяни України беруть участь у місцевих виборах на рівних засадах. Кожен виборець має по одному голосу на виборах депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів, в яких він бере участь. Ці голоси виборець може використати тільки на одній виборчій дільниці” [2; 2004. – №30-31. – Ст. 382]. Принцип рівності поширюється на реалізацію як активного, так і пасивного виборчого права.

Необхідно взяти до уваги, що рівність виборчого права забезпечується також рівними правовими можливостями для захисту прав суб’єктів виборчого процесу, а також установленням єдиних строків здійснення виборчих процедур [7, с. 15-20].

Принцип вільних виборів теж має два аспекти, що полягають: (а) у вільній реалізації власної волі виборця під час голосування і (б) у вільному формуванні волі виборця в період перед днем голосування. Основним засобом забезпечення обох аспектів вільних виборів є заборона незаконного втручання у виборчий процес органам державної влади, органам місцевого самоврядування, їх посадовим і службовим особам. Цей принцип сьогодні закріплено у всіх виборчих законах України.

Принцип загального виборчого права означає, що право голосу на всіх виборах мають усі громадяни України, статус яких відповідає певним законодавчим вимогам. Згідно з положеннями ст. 24 Конституції виборче законодавство України забороняє будь-які привілеї або обмеження виборчих прав громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного й соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними та іншими ознаками.

Розглядаючи даний принцип, треба звернути увагу на те, що загальне право виборців складається з активного (право обирати) й пасивного (право бути обраним) виборчого права. У виборчому законодавстві України зазначені спеціальні умови для отримання права голосу на виборах. До них належать:

- 1) віковий ценз: громадяни, яким на день виборів виповнилося вісімнадцять років;
- 2) ценз дієздатності: не мають права голосу громадяни, визнані судом недієздатними. Вимога визнання громадянина недієздатним тільки судом спрямована на зміцнення гарантій виборчих прав. Лише суд на підставі ретельного вивчення медичного висновку може визнати громадянина недієздатним, а значить, нездатним обирати й бути обраним;
- 3) ценз осілості, що передбачено при проведенні місцевих виборів: право голосу на місцевих виборах мають громадяни України, які мешкають на території відповідних сіл, селищ, міст, районів у містах.

Конституція й виборче законодавство України встановлюють додаткові обмеження щодо пасивного виборчого права громадян:

- 1) підвищується віковий ценз з 18 до 21 року при виборах народних депутатів, а також до 35 років при виборах Президента України;
- 2) устанавлюється ценз осілості при виборах Президента й народних депутатів України, який передбачає, що громадянин України може бути обраним Президентом лише після 10-ти останніх перед днем виборів років проживання в Україні, а народним депутатом – після 5-ти років проживання;
- 3) устанавлюється мовний ценз при виборах Президента України: ним може бути обраний громадянин України, який володіє державною мовою [4, с. 153-158].

Пряме виборче право означає, що депутати, глава держави обираються безпосередньо громадянами України, які мають право голосу, а результати виборів безпосередньо визначаються шляхом підрахунку голосів виборців. Пряме виборче право є більш демократичним. Виборець голосує безпосередньо за кандидата в депутати або за кандидата в Президенти України.

Цей спосіб обрання відрізняється від непрямих (багатоступеневих) виборів. Непрямі застосовуються в деяких країнах при виборах Президента чи при обранні іншого органу, який у свою чергу обирає главу держави.

Принцип добровільності голосування означає, що участь у виборах є правом, а не обов'язком громадянина. Згідно з цим принципом виборець самостійно вирішує, чи брати йому участь у виборах. Не допускається вимагати від громадянина обов'язкової участі у виборах. Особа не може переслідуватися чи обмежуватися будь-яким чином у своїх правах за неучасть у виборчому процесі.

Принцип таємного голосування забезпечує виборцеві повну свободу реалізації волевиявлення під час голосування. Забороняються зовнішній нагляд і контроль за волевиявленням виборців у будь-якій формі чи будь-якими засобами.

Виборче законодавство України передбачає спеціальні заходи й процедури щодо забезпечення таємного голосування:

- 1) кожен виборець голосує на виборах особисто. Голосування за інших осіб чи передача виборцем права свого голосу іншій особі забороняється;
- 2) визначаються певні вимоги до виборчих бюлетенів: вони повинні мати таку форму, яка виключає можливість устанавити, хто саме його заповнив;
- 3) ця процедура має проводитися у спеціальних приміщеннях, обладнаних кабінами для таємного голосування;
- 4) бюлетені повинні заповнюватися виборцем у кабіні для таємного голосування, де забороняється присутність інших осіб. Законодавство встановлює винятки лише для виборців, які внаслідок фізичних вад не можуть самостійно заповнити виборчий бюлетень. Такий виборець може скористуватися допомогою іншого виборця, крім членів виборчих комісій, кандидатів, їх довірених осіб, уповноважених осіб чи офіційних спостерігачів;
- 5) устанавлено відповідність за порушення таємниці голосування (ст. 159 Кримінального кодексу України).

Принцип особистого голосування полягає в тому, що кожен виборець голосує на виборах особисто. Законодавством про вибори передбачено, що виборчі бюлетені заповнюються виборцем особисто. Сприяння порушенню принципу особистого голосування з боку члена виборчої комісії має ознаки злочину, передбаченого ст. 158 Кримінального кодексу України.

Насамкінець слід зазначити, що закріплення фундаментальних принципів виборчого процесу зараз сприймається як невід'ємний складник політико-правового життя більшості демократичних політичних систем. Сам факт наявності в Конституції й виборчих законах України цих базових принципів слід розглядати не лише як вихідну умову настання демократії, а й як результат тривалого і складного розвитку політичної й правової системи.

Список літератури: 1. Арановский К.В. Государственное право зарубежных стран. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 488 с. 2. Відомості Верховної Ради України. 3. Государственное право Германии: Учебник: В 2-х т. – Т. 1. / Отв. ред. Топорник Б.Н. – М.: ИГП РАН, 1994. – 358 с. 4. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: В 4-х т. – Т. 2. Ч. общ.: Конституционное право и публичная власть / Отв. ред. Б.А. Страшун. – М., Изд-во БЕК, 1995. – 438 с. 5. Кравченко В.В. Конституційне право України: Навч. посіб. – К.: Атіка, 2002. – 480 с. 6. Лазор О.Д. Проблема актуалізації демократичних принципів у виборчому законодавстві України // Вибори-2006: Досвід. Проблеми. Перспективи: Зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 31 жовт. – 1 лист. 2006 р. – К., 2007. – 552 с. 7. Науково-практичний коментар Закону України “Про вибори Президента України” // За ред. Ю.Б. Ключковського. – К.: Парлам. вид-во, 2004. – 408 с. 8. В. Пилипшин. Принцип рівності виборчого права: формальна та матеріальна складова //Юрид. Україна. – 2006. – №4. – С. 12-19.

Надійшла до редакції 29.10.2007 р.